

नेपाल

अन्तरिम संविधानले धार्मिक स्वतन्त्रताको संरक्षण गरेको छ र साधारणतया सरकारले यी संरक्षणहरू व्यवहारमा लागू गर्‍यो । यद्यपि संविधानले धर्म परिवर्तन गराउन भने निषेध गरेको छ । संविधानसभाले नयाँ संविधान तयार गर्नुपर्ने म्याद सन् २०११ मे महिनासम्मको लागि थपेको छ ।

सरकारले सामान्यतया कानूनमा र व्यवहारमा धार्मिक स्वतन्त्रताको सम्मान गर्‍यो । यस प्रतिवेदनले समेटेको अवधिभर सरकारले प्रदर्शन गरेको धार्मिक स्वतन्त्रताप्रतिको सम्मानमा कुनै परिवर्तन आएन । छिटफुट रूपमा एउटा धार्मिक समूहका क्रियाकलापमाथि भने हस्तक्षेप गरिएको पाइयो । अन्तरिम संविधानले आधिकारिक रूपमा देशलाई एक धर्मनिरपेक्ष राज्यका रूपमा घोषणा गरेको छ तर पनि राष्ट्र प्रमुखका हैसियतले राष्ट्रपतिले विगतमा राजाले गरेजस्तै हिन्दू धर्म अन्तर्गतका प्रमुख समारोहहरूमा सहभागिता जनाए । अल्पसङ्ख्यक धार्मिक समुदायका सदस्यले यदाकदा प्रहरीद्वारा सताइएको सिकायत गरेका थिए । सताइएका घटनाहरू राजनीतिक या धार्मिक कुन कारणका लागि भएका थिए भन्ने सधैं स्पष्ट थिएन । सरकारी निकायले खासगरी राजनीतिक अर्थ लाग्ने किसिमका तिब्बती समुदायका धार्मिक समारोहहरू हुन नदिएर त्यसमा सहभागी भएका केहीलाई पक्राउ पनि गरेको थियो । प्रायःजसो विशुद्ध धार्मिक भेला वा समारोहहरूमा उल्लेख्य रूपमा प्रहरीहरू उपस्थित हुने गरेका थिए । शरणार्थीसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय उच्चायोगको कार्यालयले एक बौद्ध धर्मका लामा लगायत तीनजना तिब्बतीहरूलाई सन् २०१० जुनमा जबर्जस्ती फिर्ता पठाइएको घटना उल्लेख गर्‍यो । एक अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाको प्रतिवेदन अनुसार चीन फिर्ता पठाइएका तीन मध्ये दुईजना थुनामा परे ।

देशका धेरै धार्मिक समूहका अनुयायीहरू सामान्यतया शान्तिपूर्वक एकआपसमा मिलेर बसेका थिए र धार्मिक स्थलहरूको सम्मान गरिएको थियो । यद्यपि त्यहाँ धार्मिक आस्था वा अभ्यासका आधारमा सामाजिक दुर्व्यवहार र विभेद गरिएका समाचारहरू पनि प्राप्त भएका थिए । जसले धर्म परिवर्तन गर्थे उनीहरूले कहिलेकाहीं हिंसाको सामना गर्नुपर्थ्यो र कहिलेकाहीं सामाजिक रूपमा बहिष्कृत समेत हुनुपर्थ्यो । तर सामान्यतया उनीहरू आफ्नो नयाँ धर्मका बारेमा खुलेर भन्न डराएनन् ।

अमेरिकी सरकारले धार्मिक स्वतन्त्रतालाई पनि मानव अधिकार प्रवर्द्धनका आफ्नो समग्र नीतिकै एक हिस्साका रूपमा नेपाल सरकारसँग छलफल गर्दछ । अमेरिकी दूतावासले हिन्दू, बौद्ध, इसाई, मुस्लिम, यहूदी, सिख तथा अन्य धर्मावलम्बी समूहसँग नियमित रूपमा सम्पर्क राख्ने गर्दछ ।

खण्ड एक : धार्मिक जनसङ्ख्या

देशको क्षेत्रफल ५४,३६३ वर्ग माइल र जनसङ्ख्या ३ करोड रहेको छ । सरकारी तथ्याङ्क अनुसार जनसङ्ख्याको करिब ८० प्रतिशत भाग हिन्दूहरूले ओगटेका छन् । बौद्धमार्गी ९ प्रतिशत, मुसलमान (जसमा सुन्नी वा सुफीको बाहुल्य छ) ४ प्रतिशत र इसाईसहित अन्य धर्मका अनुयायी १ देखि ३ प्रतिशत छन् । अल्पसङ्ख्यक धार्मिक समूहहरू आफूहरूको उल्लेख्य सङ्ख्यालाई गणनाभित्र नपारिएको भन्नेमा विश्वास गर्छन् । नेशनल चर्चस फेलोशिप अफ नेपालले काठमाडौंमा मात्रै करिब ४०० गिर्जाघरहरू सञ्चालनमा रहेको जनाएको थियो । जामिया मस्जिदका एक अधिकारीका अनुसार यहाँ भण्डै ३,६०० मदरासाहरू छन् ।

खण्ड दुई : धार्मिक स्वतन्त्रताको अवस्था

कानूनी/नीतिगत संरचना

अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी मापदण्डहरूप्रति नेपाल सरकारले जनाएको मान्यताबारे जानकारीका लागि मानव अधिकार अभ्याससम्बन्धी राष्ट्रगत प्रतिवेदन (Country Reports on Human Rights Practices) को परिशिष्ट 'सी' (Appendix C) हेर्नुहोस् : <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2010/appendices/index.htm>

अन्तरिम संविधानले धार्मिक स्वतन्त्रताको संरक्षण गरेको छ र साधारणतया सरकारले यी संरक्षणहरू व्यवहारमा लागू गर्‍यो । यद्यपि संविधानले धर्म परिवर्तन गराउन भने निषेध गरेको छ । अन्तरिम संसदले सन् २००७ को अन्तरिम संविधानमा देशलाई आधिकारिक रूपमा एक धर्मनिरपेक्ष राज्यका रूपमा घोषणा गरेको थियो ।

अन्तरिम संविधानले सन् १९९० को संविधानले प्रत्याभूत गरेको जातका आधारमा कुनै पनि नागरिकमाथि भेदभाव गरिने छैन भन्ने व्यवस्थालाई निरन्तरता दिएको छ । सन् २००२ मा तत्कालीन सरकारले देशमा दलित (विगतमा 'अछूत' भनिएका) हरूको अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै दलित समुदायको देश विकास प्रक्रियामा सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गराउने आशयले एउटा राष्ट्रिय दलित आयोग गठन गरेको थियो । स्थानीय विकास मन्त्रालयले राष्ट्रिय दलित आयोगलाई ७५ वटै जिल्लामा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न तथा दैनिक प्रशासनिक खर्च चलाउनका लागि रकम विनियोजन गर्‍यो । आयोगका सबै जिल्लामा शाखा छन् । प्रत्येक जिल्लामा स्थानीय विकास अधिकारीले त्यहाँको आयोगको अध्यक्षता गर्छ । आयोगले दलितका मुद्दामा सहभागी भएका स्थानीय गैरसरकारी संस्थाहरूसँग पनि समन्वय गर्छ । आयोगले स्थानीय विकास मन्त्रालयलाई आफ्नो वार्षिक प्रगति विवरण बुझाउने गर्छ । आयोगले सञ्चालन गरेका सचेतना कार्यक्रमका बाबजुद पनि दलितले विभेदको सामना गरिरहनु पर्‍यो । स्थानीय गाउँले र हिन्दू पुजारीद्वारा दलितहरूमाथि धार्मिक संस्कार गर्न वा सांस्कृतिक र धार्मिक उत्सवहरूमा सहभागी हुनबाट प्रायः प्रतिबन्ध लगाइन्थ्यो ।

हिन्दू बहुसङ्ख्यकहरूलाई पक्षपात हुने खालका कुनै खास कानूनहरू थिएनन् । न त हिन्दूवादको अभिव्यक्तिलाई सरकारले नियन्त्रणमा नै राख्यो ।

सरकारी कर्मचारीहरूलाई धार्मिक विदाहरू लिन अनुमति दिइयो र आफ्ना निजी घरजग्गामा विना सरकारी हस्तक्षेप मनाउन दिइयो ।

धार्मिक समूहहरूलाई दर्ता अनिवार्य छैन तर गैरसरकारी संस्थाहरूलाई कानूनी दर्ता अनिवार्य छ । इसाई, मुस्लिम र यहूदीका धार्मिक संस्थाहरूको कथन के रहने गरेको थियो भने दर्ता प्रक्रिया महत्वपूर्ण छ । किनभने दर्ता नभएसम्म तिनले गिर्जाघर, मस्जिद, यहूदी पूजास्थल, वा चिहानगृह बनाउनका लागि जमिन किन्न र स्वामित्व लिन पाउँदैनन् । विगतका प्रतिवेदन तयार गर्ने अवधिका तुलनामा यहूदी समुदायले यस पालि भने देशमा दर्ता प्रक्रिया र सञ्चालनमा कुनै अवरोधको सामना गर्नु नपरेको बताए ।

धर्म परिवर्तन गराउने गतिविधि गैरकानूनी थियो । नेपालमा औपचारिक रूपमा मिसनरीहरू थिएनन्, तर यहाँ दशकौंदेखि मिसनरी अस्पतालहरू, कल्याणकारी संस्थाहरू र विद्यालयहरू सञ्चालित हुँदै आएका छन् । यी संस्थाहरूले धर्म परिवर्तन गराउने कार्य गरेनन् र सरकारी हस्तक्षेप विना स्वतन्त्र रूपले काम गरे । माध्यमिक तहको शिक्षामा मिसनरी विद्यालयहरूको स्थान सम्मानजनक रहिआएको छ । सरकारी निकाय र व्यापारिक समुदायमा कार्यरत कतिपय शिक्षित, सम्भ्रान्त व्यक्ति जेजुइट माध्यमिक विद्यालयका सफल छात्रछात्रा हुन् । मिसनरी विद्यालय र अस्पतालमा काम गर्ने विदेशी कामदारहरू अस्पताल र विद्यालयहरूलाई आर्थिक सहायता प्रदान गर्ने स्थानीय वा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाका प्राविधिक कामदारका रूपमा भिसा लिई देश प्रवेश गरे । सरकारले त्यस्ता अध्यागमन कानूनहरू लागू गरेको थियो जसअन्तर्गत कुनै पनि विदेशी कामदार धर्म

परिवर्तनको गतिविधिमा संलग्न रहेको फेला परिणामा उसलाई देश निकाला हुने व्यवस्था गरिएको थियो । यो प्रतिवेदन तयारको अवधिमा देश निकाला गरिएका कुनै घटना थिएनन् । धेरैवटा विदेशी इसाई संस्थाले स्थानीय चर्चहरूसँग सिधा सम्पर्क कायम गर्दै पास्टरहरूलाई धार्मिक प्रशिक्षणका लागि विदेश पठाउने व्यवस्थाको प्रायोजन गर्थे ।

सरकारी विद्यालयहरूले धर्मको पठनपाठन नगराएता पनि अधिकांश विद्यालयका मैदानमा हिन्दू धर्मअन्तर्गत विद्याकी देवी सरस्वतीको मूर्ति राखिएको हुन्छ । केहीले देवीका लागि हिन्दू प्रार्थना गरेर दैनिक क्रियाकलाप शुरु गर्थे ।

सरकारले विभिन्न धार्मिक समूहबीच अन्तरधार्मिक समझदारी निर्माण गर्नेबारे कुनै औपचारिक नीति अख्तियार गरेको छैन । हिन्दू, बौद्ध, मुस्लिम, इसाई र बहाई समुदायका प्रतिनिधि रहेको अन्तरधार्मिक परिषद् नेपाल (इन्टर-रिलिजियस काउन्सिल अफ नेपाल) नामक एक गैरसरकारी संस्था देशमा शान्तिको प्रवर्द्धनका लागि सक्रिय थियो ।

सरकारले निम्न धार्मिक पर्वहरूलाई राष्ट्रिय विदा घोषणा गर्‍यो : महाशिवरात्री, फाल्गुन पूर्णिमा, कृष्ण अष्टमी, दशैं, तिहार, माघी, छठ, ल्होसार (गुरुङ्ग र तामाङ्ग/शेर्पा समुदायहरूले भिन्नभिन्न मितिमा मनाउने बौद्ध धर्म अनुसारको नयाँ वर्षको पर्व), बुद्ध जयन्ती, ईद (ईद-अल-फितर), क्रिस्टमस, र उघौली (राई र लिम्बू समुदायहरूले मनाउने किराँती जातीय/धार्मिक पर्व) ।

धार्मिक स्वतन्त्रतामाथिका बन्देज

तिब्बती मूलका बौद्धमार्गीहरूले आफ्ना कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा अनेक प्रकारका बन्देज र प्रत्यक्ष हस्तक्षेपको सामना गर्नुपरेको थियो । यस क्रममा प्रायः त्रिसत बनाउनेगरी प्रहरीको तैनाथी हुनेगर्दथ्यो । चिनियाँ सरकारले तिब्बती बौद्ध धर्मावलम्बीहरूलाई तिब्बती क्षेत्रमा आफूले लागू गरेका नीतिहरू विरुद्ध विरोधहरू आयोजना गर्न नदिन र उनीहरूमाथि धार्मिक बन्देज लागू गर्न नेपाल सरकारलाई दबाव दिएको समाचार प्राप्त भएको थियो । स्थानीय निकायहरूले सामान्यतया तिब्बती धार्मिक पर्वहरू निजी ठाउँहरूमा मात्र मनाउन दिए । तिब्बती समुदाय माथि धम्कीहरू कायमै रहे तर सन् २००८ का विरोधहरूको तत्कालै पश्चात भएका धम्कीहरूभन्दा कम थिए । सरकारले धार्मिक कार्यक्रमहरू लगायत अनेकौँ तिब्बती भेलाहरू रद्द वा सीमित गर्‍यो ।

कानूनले धर्म परिवर्तन गराउने कार्यलाई बन्देज गरेको छ र त्यो दण्डनीय छ, जसमा जरिवाना तिर्नुपर्ने, जेल भोग्नुपर्ने जस्ता सजाय पर्छन् । विदेशीको हकमा देशनिकाला हुनसक्छ । यद्यपि, व्यक्तिगत परिवर्तनलाई भने अनुमति दिइएको छ । यो प्रतिबन्ध गैरहिन्दू धार्मिक आस्थाको अभिव्यक्तिलाई सीमित गर्ने नियतको भनी केही इसाई र मुस्लिम समूहले चासो पनि देखाए । धर्म परिवर्तन गराउने कार्यमा संलग्न व्यक्ति तथा संस्थाविरुद्ध उजुरी गर्न गैरसरकारी संस्था र व्यक्तिहरूलाई अनुमति दिइयो र सरकारले त्यस्ता उजुरीको छानबिन गर्‍यो । जुन महिनामा प्रशारण शुरु गरेको एक क्रिष्टियन रेडियो स्टेशन विना सरकारी अवरोध सञ्चालन गर्न सफल भयो ।

सन् २००८ मा माओवादी नेतृत्वको सरकारले सबैभन्दा ठूलो, पुरानो र पवित्र मानिने हिन्दू मन्दिरहरू मध्येको एक पशुपतिनाथ मन्दिरमा भारतीय पुजारीका ठाउँमा दुईजना नेपाली पुजारीलाई नियुक्त गर्ने निर्णय सार्वजनिक गर्‍यो । स्थानीय बासिन्दा र भण्डारी (पुजारी)हरूले सरकारलाई उक्त निर्णय फिर्ता लिन माग गर्दै त्यसको विरोध गरे । विवादका कारण त्यहाँ दुई तीन दिनसम्म कुनै धार्मिक कार्य हुन सकेन । सर्वोच्च अदालतले स्थगन आदेश दियो र सरकार निर्णयबाट पछि हट्यो । सन् २००९ सेप्टेम्बरमा प्रधानमन्त्री

माधवकुमार नेपालले पशुपति क्षेत्र विकास कोषका संरक्षकका हैसियतले मन्दिर रेखदेखका लागि दुईजना भारतीय पुजारीहरूलाई नियुक्त गरे । विवाद र सर्वोच्च अदालतको स्थगन आदेशका कारण ती पदहरू सात महिनासम्म रिक्त अवस्थामा थिए । यो प्रतिवेदन तयार गर्ने अवधिभर यससम्बन्धी कुनै थप प्रगति उपलब्ध भएन ।

मस्जिदहरूलाई नभई मदरसाहरूलाई चाहीं स्थानीय जिल्ला प्रशासन कार्यालय (गृह मन्त्रालयको अड्डा) अन्तर्गत दर्ता गर्नुपर्ने हुन्थ्यो र उनीहरूको सञ्चालनको स्रोत पनि खुलाउनु पर्थ्यो । यो नीतिलाई भेदभावपूर्ण भन्दै केही मुस्लिम नेताले आलोचना गरे । तर यो दर्ताको प्रावधानलाई व्यवहारमा भने लागू गरिएन । शिक्षा विभागका अनुसार ८१० मदरसाहरू जिल्ला शिक्षा कार्यालयअन्तर्गत कानूनी रूपमा दर्ता भएका छन् र जिल्ला शिक्षा कार्यालयले उनीहरूलाई वार्षिक रूपमा केही आर्थिक सहयोग पनि उपलब्ध गराउँछ । पचासजना सम्म विद्यार्थी भएका मदरसाहरू औपचारिक विद्यालयका रूपमा दर्ता भएका थिए । दर्ता भएका मदरसाहरूलाई सरकारले शिक्षकहरूको तलबका लागि भनेर वार्षिक लगभग २६,००० रुपैयाँ (३४६ डलर) विनियोजन गर्‍यो । दर्ता भएका मदरसाहरूका लागि विभागले पाठ्यक्रम पनि तयार पारिदिएको थियो । मुस्लिमहरूलाई हजमा सहभागी हुनबाट रोकिएन, र सरकारले तीर्थयात्रीहरूलाई त्यहाँ जान अनुदान दिएन ।

संविधानले जातका आधारमा गरिने भेदभावलाई निषेध गरेको छ । तर पनि जातीय व्यवस्थाले समाजलाई गहिरोसँग प्रभावित पाऱ्यो । सरकारले जातीय भेदभावलाई गैरकानूनी भनी जोड दिएको छ र कतिपय स्थानमा कथित तल्लो जातका लागि मन्दिर प्रवेश सहज पनि भएको छ । तर पनि कतिपय हिन्दू मन्दिरमा अभै पनि भेदभाव गरेको पाइयो, जहाँ दलितलाई केही पुजारीले मन्दिर छिर्न दिएनन् ।

धार्मिक ग्रन्थहरूको किनबेच वा स्वामित्वमा कुनै प्रतिबन्ध थिएन ।

धार्मिक स्वतन्त्रतामाथिका दुर्व्यवहार

देशभित्र धार्मिक स्वतन्त्रतामाथि दुर्व्यवहार भएका घटनाहरू सुन्नमा आए ।

तिब्बतीहरूलाई नेपालको मार्ग भएर प्रवेश गर्न बन्देज गर्नु वा मनाही गर्नु भन्ने चिनियाँ सरकारको राजनीतिक दबावमा परी जुन महिनामा बौद्ध धर्मका एक लामा लगायत तीन तिब्बती बौद्ध धर्मावलम्बीहरूलाई जबर्जस्ती चीन फिर्ता पठाइयो । एक अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाको प्रतिवेदन अनुसार चीन फिर्ता पठाइएका तीन मध्ये दुईजना थुनामा परे । यस प्रतिवेदन तयार गर्ने अवधिभर स्थानीय अधिकारीहरूले धार्मिक स्वतन्त्रतामाथि बन्देज लगाउनका साथै धार्मिक कार्यक्रमहरू मनाउने र तिब्बतमा लागू चिनियाँ नीतिहरूको विरोध गर्ने केही तिब्बती बौद्ध धर्मावलम्बीहरूलाई थुनामा राखे । सरकारी अधिकारीहरूले कतिपय तिब्बतीहरूलाई जुलाई ६ तारिखका दिन दलाई लामाको जन्मदिन मनाउन रोक लगाए । एक गैरसरकारी संस्थाका अनुसार सन् २००९ अक्टोबरमा चीन जनगणतन्त्रको स्थापनाको वार्षिकोत्सवका दिन चिनियाँ दूतावासको भिसा कार्यालय नजिक र अन्यत्र काठमाडौँमा विरोध गर्ने ७० जना तिब्बतीहरूलाई अधिकारीहरूले पक्राउ गरी थुनामा राखे । सोही गैरसरकारी संस्थाका अनुसार सन् २००९ जुलाई १४ मा प्रहरीले सन् २००८ मा तिब्बतमा भएका विरोध प्रदर्शन र हुलदङ्गा विरुद्धको विरोध प्रदर्शनलाई हस्तक्षेप गरी काठमाडौँमा अवस्थित संयुक्त राष्ट्र संघीय कार्यालय अगाडिबाट दर्जनौ तिब्बतीहरूलाई पक्राउ गरी हिरासतमा राखे । दलाई लामाको निर्वासनको वार्षिकोत्सव मनाउनका निम्ति मार्च १० का दिन पनि तिब्बतीहरूलाई भेला गर्नबाट रोक लगाइयो ।

खण्ड तीन : धार्मिक स्वतन्त्रतालाई असर गर्ने सामाजिक कार्यको अवस्था

मुलुकका विभिन्न धार्मिक समूहका सदस्यहरू सामान्यतया शान्तिपूर्वक मिलेर बसे र एकअर्काका पूजा आराधनाका स्थलहरूलाई सम्मान गर्दथे । यद्यपि धार्मिक आबद्धता, आस्था, वा आचरणका आधारमा सामाजिक दुर्व्यवहार र भेदभावका घटनाहरू भएका समाचारहरू प्राप्त भए । हिन्दूहरूले देशभर रहेका बौद्ध स्तुपा र गुम्बालाई सम्मान गर्दथे भने बौद्धधर्मीहरूले पनि हिन्दू मन्दिरहरूलाई त्यस्तै मान गर्दथे । देशको दक्षिणी भागमा पर्ने लुम्बिनीस्थित बुद्धको जन्मस्थल एक महत्वपूर्ण तीर्थस्थल हो भने बुद्ध जयन्ती राष्ट्रिय विदाका रूपमा रहेको छ ।

केही इसाई समूहका अनुसार देशलाई 'हिन्दू अधिराज्य' नभई 'धर्मनिरपेक्ष राज्य' भनी सन् २००६ को संसदीय घोषणापछि, देशमा हिन्दू अतिवादी बढेका छन् । भारतको हिन्दू राजनीतिक पार्टी शिवसेनासँग आबद्ध स्थानीय रूपमा चिनिने पशुपतिसेना, शिवसेना नेपाल र नेपाल शिवसेना विशेष चिन्ताका रूपमा रहेका थिए ।

केही नागरिक चाहिँ इसाईहरूले धर्म परिवर्तन गराएको र गराउन प्रेरित गरिरहेकोबारे चिन्तित थिए र देशमा इसाई धर्म फैलिएको चासोका साथ हेरिरहेका थिए ।

एउटा धर्मबाट अर्को धर्ममा जानेहरू (विशेषगरी हिन्दूबाट इस्लाम र इसाई हुनेहरू) बेला बेलामा सामाजिक रूपमा बहिष्कृत पनि भए । उनीहरूले कहिलेकाहीँ हिन्दू अतिवादीहरूबाट दुर्व्यवहार र भेदभावको सामना पनि गर्नुपर्थ्यो । केहीलाई जबर्जस्ती गाउँ छाड्न लगाइएको पनि जानकारीमा आयो । यो भेदभाव प्रणालीबद्ध थिएन, तर कहिलेकाहीँ हिंसात्मक रूप भन्ने लिनर्थ्यो । यसका बावजुद धर्म परिवर्तकहरू आफ्नो नयाँ धर्मका बारेमा खुलेर भन्न डराएनन् । एक इसाई धार्मिक संस्थाको प्रतिवेदन अनुसार अक्टोबर १७ मा छजना पुरुषको एक समूहले आफ्ना भगवानहरूको अपमान गरेको र आफ्ना परिवारका सदस्यहरूलाई जबर्जस्ती इसाई धर्ममा परिवर्तन गराएको आरोपमा गोस्पेल फोर एसियाका एक धर्म प्रचारकलाई कुटपिट गर्‍यो । प्रहरीले सो आक्रमण विरुद्ध ती छ पुरुष माथि मुद्दा चलायो । सो मुद्दा हाल अदालतमा पुगेको छ ।

केही संस्थाहरूले हिन्दू अतिवादी समूहहरूबाट धम्की र जबर्जस्ती रकम असुलीको सामना गर्नुपर्थ्यो । जैन र अन्य धार्मिक अल्पसङ्ख्यकहरूले हिन्दू अतिवादी भनी दावी गर्ने समूहहरूबाट अपहरण र जबर्जस्ती रकम असुलीका प्रयासहरूको सामना गर्नुपर्थ्यो । ती समूहहरू केवल गुन्डा र अपराधी समूहहरू हुनसक्छन् जसले आफ्ना गतिविधिहरू ढाँकछोप गर्न धार्मिक पहिचानको आड लिएका हुनसक्छन् ।

अन्तरिम संविधानले निषेध गरेता पनि जातीय व्यवस्थाले हिन्दूवादमा दह्रो ऐतिहासिक जरा गाडेको छ भने यसले समाजलाई पनि बेस्सरी प्रभावित पारेको छ । दलितसँग विवाह गर्न चाहनेलाई रकम प्रदान गर्ने किसिमका बीच बीचमा हुने गरेका पहल लगायत दलित तथा अन्यको हकअधिकार रक्षाको लागि सरकारका विभिन्न प्रयासका बावजुद कथित तल्लो जातिकाहरूप्रति चौतर्फी रूपमा सामाजिक भेदभाव कायमै रह्यो । तल्लो जातिकाले शिक्षा, रोजगारी र विवाहलगायत अन्य थुप्रै क्षेत्रमा भेदभाव महशुस गरे । अरु धार्मिक समुदायमा भने जातीय भेदभाव भएको पाइँदैन । हिन्दू नहुन सक्ने भएकाले दक्षिण एसियाली मूलका नदेखिने व्यक्तिहरूलाई कतिपय हिन्दू मन्दिरमा प्रवेश गर्न दिइएन । विशेषतः काठमाडौँ उपत्यकामा राम्रो शिक्षादीक्षा र उच्चतम समृद्धिका कारण जातीय भेदभाव विस्तारै घट्दै गएको थियो भने न्यून आय भएका सामाजिक समूहहरूका लागि अवसरहरू पनि बढ्दै गएका थिए । सुशिक्षित र सहरोन्मुख वर्गले नियमित रूपमा राजनीतिमा वर्चस्व जमाएको थियो साथसाथै उच्च प्रशासनिक, प्राकृतिक स्रोतहरूको उपभोग र सैन्य तहमा पनि उनीहरूकै दबदबा थियो । अन्तरजातीय विवाहविरुद्धको प्रतिरोध उच्च रह्यो ।

खण्ड चार : अमेरिकी सरकारको नीति

संयुक्त राज्य अमेरिकाको सरकारले धार्मिक स्वतन्त्रताको विषयलाई पनि नेपाल सरकारसँग मानवअधिकार प्रवर्द्धन गर्ने आफ्नो समग्र नीतिकै अङ्गका रूपमा छलफल गर्दछ । अमेरिकी दूतावासले हिन्दू, बौद्ध, मुस्लिम, इसाई, यहुदी, सिख तथा अन्य धार्मिक समूहसँग निरन्तर सम्पर्क राख्यो । दूतावासले धार्मिक स्वतन्त्रतालाई नजिकबाट अनुगमन गर्‍यो र आवश्यक पर्दा नेपाल सरकारसमक्ष आवाज पनि उठायो । दूतावासले तिब्बतीहरूको शान्तिपूर्ण आन्दोलनप्रति सरकारले जनाएको भेदभावपूर्ण प्रतिक्रियाको पनि पटकपटक विरोध गर्‍यो ।